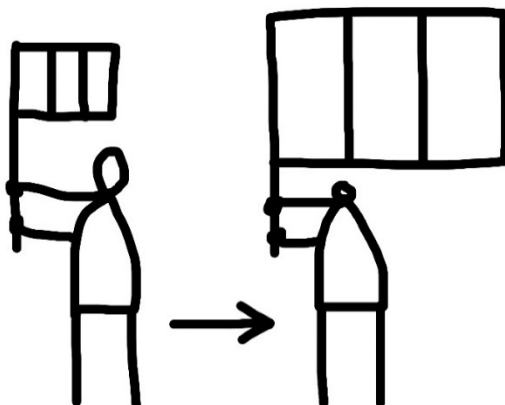

POPULISMUL 2.0

**Renașterea alternativelor la
democrația liberală.
Amurgul Occidentului reloaded?**

Martie 2017

Sorin Ioniță

Se împlinesc luna asta 60 de ani de la semnarea Tratatului de la Roma iar Uniunea Europeană e mai contestată decât oricând, atât de la dreapta cât și de la stânga. Un val de furie populară, justificat sau nu, amenință să măture aranjamentele de prosperitate comună construite cu greu în aceste șase decenii. Instituțiile și regulile de tip liberal, adică cele care îngrădesc puterea politică, fac posibilă cooperarea în avantaj reciproc și previn închiderea și fragmentarea piețelor și comunităților încep să fie privite ca nelegitime. Exuberanța în a pune la vot principii constituționale fundamentale e în creștere.

Pe valul de populism care amenință să slăbească fundamentele liberalismului democratic se urcă o nouă elită politică, mai puțin sofisticată și mai lipsită de rețineri în retorică și acțiune decât cea precedentă: **Elita 2.0**. Aceste tendințe reprezintă o amenințare pentru România și alte țări din Est, membre sau nu ale UE, pentru care Occidentul a reprezentat timp de două secole o ancoră politică și un model. Fără ancoră, vom putea sta pe picioarele noastre și, mai ales, vom fi în stare să ne încheiem singuri procesul de modernizare întârziată, pe care l-am mai ratat de două ori¹? Și până la urmă, de unde vine această fantomă care bântuie astăzi Europa?

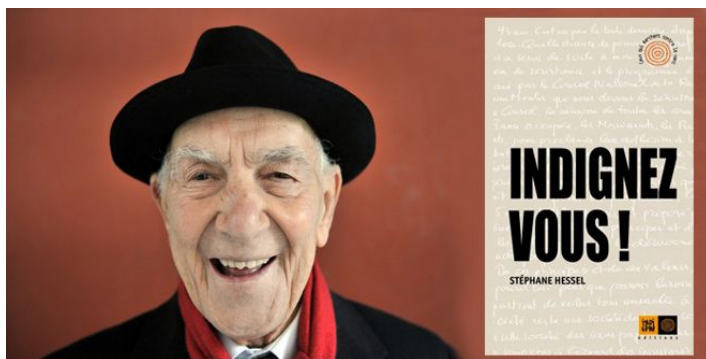
Rotirea politicii: închis-deschis înlocuiește stânga-dreapta

Indignez-vous! îndemna Stephan Hessel în 2010, într-un manifest tipic pentru intelectualitatea franceză de stânga, ajuns ulterior refrenul mișcării Occupy, acea manifestație stradală din timpul crizei economice globale în susținerea celor 99% contra plutocrației de 1%.

Doar că nu-i pentru cine se pregătește, ci pentru cine se nimerește. Când popoarele occidentale s-au indignat finalmente la urne, în 2016, revolta lor anti-elită a luat o altă turnură decât se

¹ Ken Jowitt, 1971. *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944–1965*. Univ of California Press

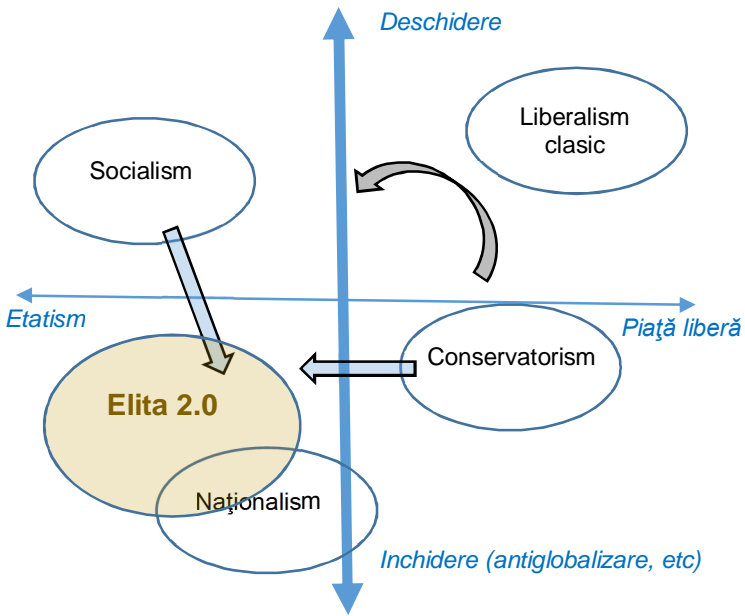
așteptau teoreticienii revoluției progresiste: votul a mers în răspăr, pentru opțiuni nativiste, xenofobe, tribal anti-globalizare, iar nu civic-antiglobalizare. Aceste opțiuni au fost modelate de temele “de spaimă socială”, cum le numește știința politică.

N-ar fi trebuit să fie o surpriză. Într-un studiu apărut imediat după Brexit (dar înainte de alegerea lui Trump) și citat frecvent de atunci încoace, Inglehart&Norris arată cum votul pentru partide populiste în Europa s-a dublat din anii '60 încoace pe partea dreaptă și a crescut de peste cinci ori pe partea stângă². Mai important, ei demonstrează că temele economice au scăzut în importanță în acest interval, iar determinante la vot au ajuns să fie cele identitare, simbolice și post-materialiste: gender, minorități, imigrație, mediu.

Contrazicându-l pe Marx, „relațiile de producție” au pierdut și mai mult teren în fața identității și culturii locale. Cu alte cuvinte, vechea axă politică stânga-dreapta, bazată pe opțiuni economice, tinde să fie concurată serios de axa culturală, spune studiul. Apărarea comunității organice și valorilor identitare înlocuiește treptat lupta de clasă pentru cei 99%, în rândul unor categorii de cetățeni ce simpatizau tradițional cu oricare din cele două extreme politice.

² Roland Inglehart and Pippa Norris, 2016. *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash*. Harvard Kennedy School Working Paper No. RWP16-026

Rotirea axelor politice ca urmare a schimbării priorităților electoratelor în democrații avansate (cf. Ingelhart&Norris)

Fuziunea extremelor: o poveste veche în haine noi

Mutarea populismului de pe piciorul stâng pe cel drept nici nu cere efort așa mare. Până la urmă e vorba de schimbarea unor simboluri și unui set de termeni, dar înăuntrul aceluiași tip de politică, bazat pe un fel de a gândi comun ambelor orientări. Votul în 2016 a mers alături de așteptări, însă numai un pic. Acest mod de a gândi, ce reprezintă **esența anti-liberalismului populist contemporan**, se poate sintetiza în patru puncte.

- (1) Competiția între persoane, grupuri, națiuni, este esențialmente un **joc cu sumă nulă** pentru distribuția unor resurse finite. Ca atare, lupta politică se dă pentru puterea de a influența această distribuție: cu cât mai multă putere, cu atât mai prospere vor fi comunitatea sau națiunea (câștigătorii), pe seama celorlalte

(perdanții). Versiuni spontane de fiziocrație economică și protecționism sunt rezultatul firesc acestei viziuni despre lume.

- (2) Schimbările sociale și economice au explicații simple, de regulă în termeni de agenți umani ce posedă intenții (benefice sau malefice) și acționează conform principiului (1), adică în favoarea grupului propriu și deci în detrimentul altor grupuri. Explicațiile inutile de elaborate, necesitând o anume expertiză despre fenomene și realități sociale obiective și complicate, sunt înlocuite cu cvasi-explicații dramatice, în termeni de **conspirație a unor agenți umani**. Nu e nevoie de "experti", ei sunt chiar dăunători; "obiectivitatea" e un truc folosit de cei care au pe moment puterea; e suficient să se identifice în schimb niște țapi ispășitori. Nici nu e nevoie ca scenariul conspiraționist să fie susținut de fapte, acestea putând fi folosite selectiv și creator în era post-factuală; scenariul trebuie doar să fie simplu și inteligibil majorității.
- (3) Există o **vârstă de aur** în raport cu interesele grupului sau națiunii la care se referă analiza, în trecut sau în viitor (sau adesea, și una și alta), față de care realitatea contemporană reprezintă un stadiu imperfect și inacceptabil. Cu alte cuvinte, poporul a fost păgubit în dreptul său iar alții o duc mai bine decât ar trebui pe spezele sale (un derivat al principiului 1). Cei puri (poporul) sunt asediați de cei impuri (alte popoare, străinii din interior, elita impură deoarece e coruptă moralmente etc).
- (4) Societatea și economia sunt fluide și pot fi remodelate substanțial prin **voluntarism politic**, dacă există un lider hotărât cu o majoritate de popor în spate. Realitatea se va supune votului iar interesul general (adică al celor puri) va prevala.

Înarmat cu aceste principii, în diverse combinații și sub diverse flamuri, populismul anti-liberal a obținut succese doar aparent surprinzătoare la urne în ultimii ani în lumea occidentală dezvoltată. Polimorf, cu rădăcini adânci și prezent totdeauna ca

potențial, populismul are o relație specială cu construcția națională și idealizarea ruralului ca depozitar de valori autentice³.

Nici măcar nu e ceva nou în Europa că se întâmplă așa ceva: într-o istorie a furiei politice tocmai apărută Pankaj Mishra arată că în scrierile lui Rousseau, un mare indignat al vremii sale, găsim rădăcinile populismului bazat pe victimizare și resentiment, care a luat ulterior forma diverselor *-isme*: romantism (conservator), socialism (progresist), anarhism, naționalism⁴. În paranteză, e o curiozitate istorică faptul că toate acestea s-au întâmplat recent în paralel cu un oarece declin în America Latină, marele rezervor tradițional de populism de stânga (marxist) și dreapta (peronist), și simultan cu dispariția fizică a unor mari figuri ilustrative: Hugo Chavez și Fidel Castro.

În Europa, pe un fond de stagnare economică, reală sau subiectivă, plus declin demografic, faptul că spaimele sociale se răspândesc în electorat este un fenomen știut dintotdeauna. Nu în zadar pe parcursul ultimei crize economice globale, comparațiile cu Marea Criză din '29-33 au fost frecvente. Migrația de diverse tipuri dinspre state musulmane și sporirea amenințării teroriste nu fac decât să agraveze tendința și explică de ce atât de multe țări membre UE, vechi sau nou-venite, virează către populism.

Astfel de majorități există în momentul de față în Grecia – caz interesant de coabitare între populismul de stânga și cel de dreapta, ceea ce confirmă încă o dată apropierea de adâncime dintre ele – Ungaria, Italia, Polonia, Slovacia și Elveția (non-UE, dar în trend). Simultan cu apariția acestui text, pe parcursul lui 2017, sunt alegeri parlamentare în Olanda, țară care este posibil să se alăture grupului; apoi vor fi în Franța (iunie) și Germania (septembrie). Analizii sunt de părere că "astăzi peisajul politic,

³ Sorin Ioniță, 1998. *În numele poporului: Scurtă analiză a populismului, ieri și azi*, în Alina MUNGIU-PIPPIDI (ed.), *Doctrine politice: Concepte universale și realități românești*, Polirom

⁴ Mishra, Pankaj, 2016. *Age of Anger: A History of the Present*. Allen Lane.

social și în mass media din Europa favorizează populații mai mult decât oricând după sfârșitul celui de-al doilea război mondial⁵.

Schimbările structurale în societatea occidentală care stimulează spaimele sociale au rădăcini adânci și nu pot fi întoarse din drum: nici demografia în declin, nici corespondentul ei constând în eroziunea fiscală a statului bunăstării, nici globalizarea economică și informațională. Tehnologiile și metodele noi de management, care au reconfigurat industria manufacturieră, nu pot fi dezinventate, indiferent cât de legitimat prin vot e liderul care-și propune așa ceva.

În această din urmă privință, de exemplu, schimbările în ultimii ani au fost masive. Chiar dacă cifrele statistice vehiculate sunt imperfecte, exagerând numărul de joburi industriale din trecut și subestimându-l pe cel actual⁶, e dincolo de îndoială că "muncitorii de uzină" s-au împușinat în țările dezvoltate, datorită automatizării producției, subcontractării de servicii, mutării operațiunilor simple și cu valoare adăugată mică către țări mai sărace (conform principiului natural al avantajului comparativ) și în general, complicării enorme și diversificării lanțurilor de producție și logistică. Uzinele ca atare s-au schimbat, au nevoie de mai puțină mână de lucru și s-au integrat peste frontiere. La fel s-a întâmplat cu logistica, transporturile și alte tipuri de servicii. Soluții de tip "închidem granița și aducem producția acasă" sunt imposibile: tehnic și economic, nu politic.

Cu alte cuvinte, categorii întregi de votanți și-au pierdut nu doar venitul sigur și stabil ci și anume imagine și respect de sine, ceea ce n-a putut rămâne fără consecințe în plan social și electoral. Iar procesul e abia la început: automatizarea prin *machine learning* va continua, mușcând și din joburile astăzi considerate "creative", adică din veniturile clasei medii; producția și serviciile se vor descentraliza în continuare, în formule flexibile, caracteristice economiei de tip *sharing* și *on-demand*; iar multe companii care

⁵ Cas Muddle, 2016. "Europe's populist surge: A long time in the making". În *Foreign Affairs*, Nov-Dec.

⁶ Briefing: Manufacturing. They don't make 'em like that any more", in *Economist*, Jan 14th 2017.

acum sunt clasificate drept manufacturiere vor deveni de fapt brokeri de servicii, pentru că acolo marja de profit e mai mare.

Asta e singura formulă ce permite o oarecare „reindustrializare” în Europa de Vest și SUA, tendință vizibilă pe ici pe colo: în forme mici, flexibile și upstream, adică în zonele de concepție și de valoare adăugată mare; sau în acele industrii de nișă în care succesul e rapid, fluctuant și depinde de gustul imprevizibil al consumatorilor de care trebuie să stai aproape (moda). Doar că în nici unul din aceste domenii nu sunt șanse de angajare pe viață pentru un număr mare de oameni cu calificare rigidă de muncitor pe bandă. După cum observa Derek Thompson într-un alt articol ultra-citat, cea mai des întâlnită ocupație pentru un bărbat astăzi în SUA e aceea de șofer profesionist (camion, autobuz etc.): sunt peste trei milioane⁷. Nu e nevoie să așteptăm maturizarea tehnologiei mașinilor cu auto-pilot ca să ne dăm seama ce potențial exploziv are dispariția acestor locuri de muncă; e suficient doar să constatăm ce tensiuni și proteste produce peste tot fie și numai apariția contractelor de prestație flexibilă de tip Uber.

Elita 2.0 și epoca populismului nativist

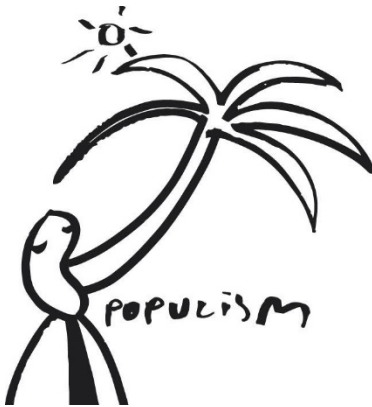
Aceste schimbări în organizarea economiei au adus beneficii enorme consumatorilor, constând în produse și servicii mai ieftine și mai bune, în paralel cu inventarea unor categorii cu totul noi de bunuri care influențează în mod fundamental viața tuturor; gândiți-vă doar la smartphone și conectivitatea permanentă. Inșă prețul schimbării îl reprezintă mutațiile rapide pe piața muncii, al căror efect nu s-a consumat încă în totalitate, ce lasă categorii întregi de persoane fără job, în derută și aparent fără o alternativă profesională imediată.

Deși globalizarea e doar una din cauzele acestor schimbări – dacă nu cumva e chiar un efect, iar nu o cauză – sunt prea puțini politicienii dispuși să discute onest despre aceste mutații care neliniștesc publicul. Transformările complicate și ireversibile din

⁷ Derek Thompson, 2015. “A World without Work”, în *The Atlantic*, Jul-Aug.

economie și societate sunt puse pe seama unui plan malefic de globalizare conceput și aplicat de forțe obscure. E mai puțin riscant și mai productiv politic să împachetezi totul într-un story simplist despre imigranți care ne fură joburile sau cutare stat care ne face "conurență neloială", bineînțeles mână în mână cu elita locală vândută străinătății.

Nu tulbură pe nimeni faptul că acuzele sună exact la fel și în țările dezvoltate, de unde industriile se presupune că "se delocalizează", și în țările mai puțin dezvoltate, unde se "localizează": dacă ascuți retorica electorală, ambele societăți suferă la fel, se consideră perdante în acest joc în favoarea celeilalte și propun remedii prin

intervenție a statului. Situația pare absurdă, dar e perfect explicabilă în lumina principiului (1) al populismului anti-liberal de mai sus. Iar dacă acesta ajunge să fie diagnosticul general acceptat, atunci soluțiile demagogice decurg firesc din scenariu: "a patra cale", cum o numește Lionel Barber, adică "o specie nouă de politică nativistă, protecționistă și scăldată într-o nostalgie culturală bine rezumată în promisiunea lui Trump "Make America Great Again"⁸.

"A patra cale" este exact ceea ce ne propun nativiștii de azi. Ordinea liberală, bazată pe progres prin deschidere treptată și cooperare – adică, una peste alta, principiul director de organizare al lumii dezvoltate după 1945 – e contestată în această perioadă mai mult decât oricând în ultimii 70 de ani. Contestarea vizează și liberalismul dinăuntrul societății, cu sistemul său de garanții privind drepturile universale, protecția minorităților și a statului de drept; la fel cum vizează și ordinea liberală internațională, bazată pe cooperare, securitatea comerțului și stabilitatea contractelor inter-state. Ambele stau la baza păcii și prosperității în lumea

⁸ Lionel Barber, 2016. "The year of the demagogue: how 2016 changed democracy". *Financial Times*, Dec 15th 2016.

occidentală după al doilea război mondial și demonstrează că lumea nu este totuși o bătălie cu sumă nulă pe niște resurse finite. Dimpotrivă, realitatea demonstrează că prin cooperare resursele se multiplică, în beneficiul tuturor.

Democrația liberală, fundamentată pe reguli, deschidere colaborativă și pe ideea că schimbările naturale ce decurg din asemenea mod de funcționare sunt esențialmente bune, e fundamental opusă anti-liberalismului populist rezumat în principiile (1-4) de mai sus și în sentimentul pesimist că omenirea se duce de răpă, deci sunt necesare soluții politice decisive pentru a opri procesul. Ca atare, e supusă permanent asalturilor acestuia, atât dinspre stânga marxistă și neo-marxistă, cât și dinspre dreapta nativistă, astăzi pe val. Și e greu de apărut în vremuri tulburi și incerte, fiind o ordine bazată pe principii abstracte, reguli imparțiale, analiză ponderată și echilibru între interesele legitime din societate – adică mult mai puțin potrivită pentru sloganuri care încap pe o pancartă sau un steag.

E greu să convingi mulțimile indignate că prosperitatea pe termen lung depinde de set de abstracțiuni, adică de o echitate procedurală, în vremuri incerte când votanții speriați își doresc protecție și echitate imediată, în termeni de redistribuție vizibilă, și o întoarcere la o situație de "liniște și stabilitate" percepută drept normalitatea. Nu o dată s-a remarcat că asemănarea dintre Mișcarea Occupy din 2011 și revoltele legendare ale tinerilor din '68 sunt doar aparent asemănătoare, în simbolistică superficială, dar diferite pe fond: în vreme ce ultimii doreau să dea timpul înapoi și să trăiască utopia de a fi altfel decât părinții lor, cei din Occupy voiau să dea timpul înapoi și să trăiască utopia de a fi la fel ca părinții lor.

Iar unde există cerere pentru anume politică, apare și oferta, piața fiind una deschisă și competitivă: o nouă generație de lideri și comentatori marchează succese de public în ultimii ani în statele occidentale, inclusiv în UE, susținând anti-liberalismul. Să o numim **Elita 2.0**. O face fie din convingere, fie, mai probabil, folosind strategic spaimele electoratului pentru a crea un tsunami politic pe care să acceadă la putere. Elita 2.0 o contestă virulent pe cea dinainte, împachetând în explicații conspiraționist-demagogice probleme inventate cu schimbări socio-economice reale și

dificulți la fel de reale ale unor categorii de votanți, pedaland intens pe temele de spaimă socială, predicând mizerabilismul și declinul.

În noul tip de comunicare politică nu realitatea contează, ci intensitatea indignării: cu cât e omul mai indignat, cu atât pare că are mai multă dreptate. Lecția lui Stephane Hessel a fost însușită cu asupra de măsură, deși probabil nu cum își imagina el. Noile media, despre care se credea că vor juca un rol eminent pozitiv în liberalizarea și globalizarea opiniei publice (amintiți-vă entuziasmul față de "revoluția pe Twitter" care trebuia să fie Primăvara Arabă), se dovedesc a avea o grămadă de probleme: e adevărat că informația devine accesibilă instant și oriunde în lume (cel puțin, acolo unde guverne autoritare nu o cenzurează), dar la fel de adevărat că aceasta poate fi falsă, irelevantă – și mai ales, masivă.

Vechile media aflate în declin, erodate de Internet și criza economică globală, furnizau totuși o filtrare și ierarhizare a informației, reprezentând astfel o platformă de dialog și agregare a opiniei publice. Noile media nu mai joacă asemenea rol, având uneori chiar efect contrar: lumea se auto-selectează în bule de opinie omogenă, în jurul câte unui lider de opinie care exprimă doar mai bine aceleași păreri pe care le au membrii deja. Se formează "camere de ecou" în care participanții nu fac decât să-și consolideze opiniile preconcepute, iar competiția pentru atenție nu poate duce decât către radicalizarea stilului⁹.

Asistăm într-adevăr la o "balcanizare a internetului", nu doar în sens de rețele sociale care nu comunică tehnic una cu alta, ci de tabere culturale care ridică între ele ziduri tot mai înalte. Dispariția platformelor centriste; migrația către conținut gratuit și monetizarea audienței de către traderi de influență; creșterea stridenței dezbaterilor politice și auto-selectarea consumatorilor în camere de ecou – sunt toate simptome ale "noului populism digital", despre care cercetătorii spun că merge mână în mână cu

⁹ Marius Dragomir and Mark Thompson, 2014. *Digital Journalism: Making News, Breaking News*. OSF Mapping Digital Media Project. NY.

cel politic¹⁰. Retorica Elitei 2.0 este perfect adaptată acestui stil de comunicare și profită din plin de patologiile sale.

Apelul Elitei 2.0 depășește clivajul stânga-dreapta, după cum arată schița din pagina 4, capitalizând simpatie la ambele extreme îngrijorate de ritmul schimbărilor sociale, economice, de globalizare și spargerea canoanelor. Ea se adresează în egală măsură muncitorilor industriali ale căror joburi "se exportă", dar și clasei mijlocii conservatoare deranjate de mondializarea culturală sau căsătoriile gay. Se adresează micului fermier european (inclusiv est-european) speriat de concurența produselor ieftine din afara Europei, dar și altor antreprenori care intuiesc că pot beneficia de pe urma unor măsuri de protecție și "localizare a producției". Acestora li se sugerează că ar fi în interes tuturor ca ceasul istoriei să fie dat puțin înapoi și să se delimiteze nișe de confort bazate pe tradiție, etnicitate, religie, națiune. Culmea, totul e fezabil prin mijloace democratice. Trebuie dat credit premierului Ungariei, Viktor Orban, pentru a găsit eticheta perfectă pentru formula politică oferită publicului de Elita 2.0, intrată de atunci în vocabularul consacrat al analizelor: *the illiberal democracy*¹¹.

Paradoxul populismului anti-liberal în România

Chiar dacă tind să rămână o minoritate, liberalii cred cu convingere că prosperitatea pe termen lung este posibilă doar în cadrul ordinii cooperative de tip democratic și liberal, la nivel național și internațional. În lumea modernă externalitățile, pozitive și negative (generate de internaționalizarea finanței, firmelor și comunicării instant, de migrație și problemele de mediu) proliferază, nu scad, deci e o iluzie să speri că ridicarea de garduri ar putea rezolva ceva. De asemenea, crede că nu ne îndreptăm către sfârșitul lumii, ci suntem în mijlocul unor schimbări prin care umanitatea a mai trecut și altădată, doar că nu sub un regim în general liberal, care dă dreptul oricui să se exprime pro sau contra, și, mai nou, îi pune

¹⁰ Bartlett, Birdwell, Littler, 2011 *The New Face of Digital Populism*. Demos. London

¹¹ <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-07-28/orban-says-he-seeks-to-end-liberal-democracy-in-hungary>

la dispoziție mijloace să fie informat în timp real oriunde pe planetă.

De aceea ne îngrijorează ascensiunea Elitei 2.0 în lumea liberă, deoarece vizibilele dar încă neconsolidatele câștiguri ale României în termeni de democrație reală și prosperitate după căderea regimului comunist depind decisiv de ancora occidentală. În toate momentele de cumpănă din ultimele două decenii și jumătate, aspirația societății românești către comunitatea vest-europeană și atlantică a reprezentat garanția contra derapajelor și a impus o minimă disciplină, atâta câtă a fost, clasei politice de la București. Dar tendințele actuale pe glob trădează o mișcare inversă, către o reducere a libertății și o renaștere a tentațiilor autoritar-populiste¹².

Dacă ancora democrației liberale slăbește, deoarece partenerii noștri occidentali încep să fie tentați de experimente ne-liberale, atunci pericolul e mare. În plan extern, fiindcă retorica populismului anti-liberal validează modele de guvernare ce pot părea atractive pe termen scurt, dar sunt falimentare pe termen lung, precum regimul Putin în Rusia. Nu e nevoie ca cineva să fie un fan declarat al președintelui Rusiei (deși unii sunt). Te poți pretinde chiar adversarul lui: e suficient să subscrii la viziunea populistă rezumată în punctele (1-4) pentru a intra în logica jocului tranzacționist cu sumă nulă ce stă la baza filozofiei politice putiniste, ce ține prizonieră societatea rusă și o duce către declin.

În plan intern, deoarece respingerea deschiderii colaborative cu Occidentul liberal vine la pachet cu constatarea statului de drept și integrării economice cu statele dezvoltate, elementele care au generat progresul României post-comuniste. Întoarcerea la retorica xenofobă, protecționistă și paranoic-conspiraționistă din ultimii ani ai lui Ceaușescu, motivată de convingeri sincere sau din calcule strategice ale grupurilor politico-economice care vor să se protejeze de competiție externă sau de anchete penale, duce finalmente în același punct: delegitimarea motoarelor progresului nostru către modernitate și prosperitate.

¹² <https://freedomhouse.org/article/freedom-world-2017-freedom-decline-continues-amid-rising-populism-and-autocracy>

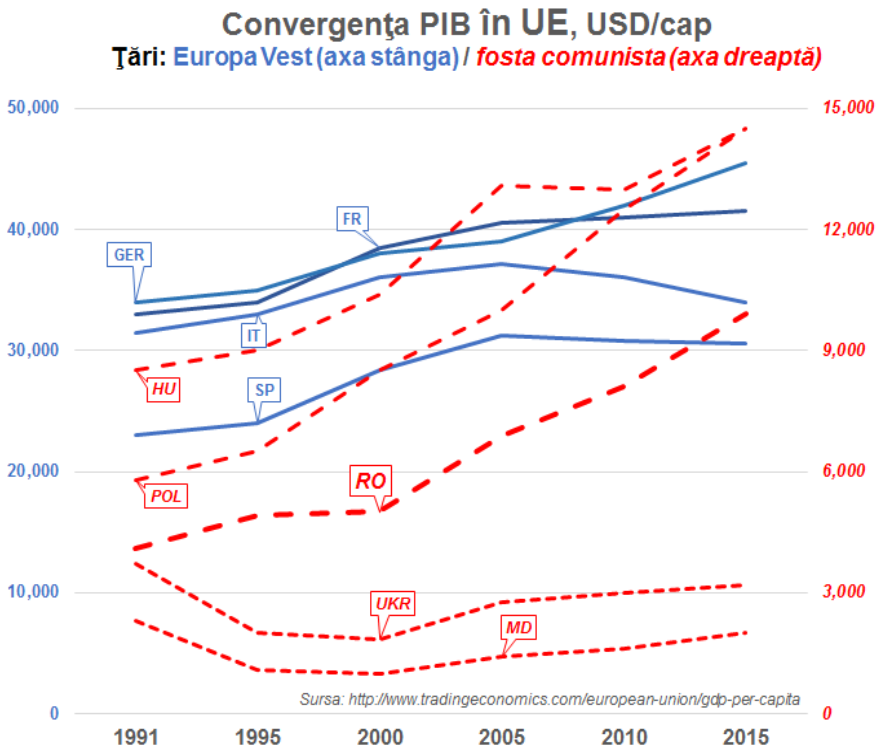
România nu are o proporție semnificativă de imigranți, deci una din principalele probleme în statele vechi membre UE nu există la noi. Ca atare, pentru a se înscrie în tendința nativistă la modă, politicienii caută substitute pentru "străinul cel rău" sub alte forme: firme multinaționale, expați de toate tipurile, coloana a 5-a a celor vânduți străinătății, Soros, șamd. Important e să se poată personifica amenințarea, în raport cu care să se definească și să se mobilizeze poporul cel pur, motorul populismului. Iar ca să convingi românii că lumea e un joc cu sumă nulă, care pe care, unde cooperarea și regulile sunt doar lozinci pentru fraieri, nici nu-l prea greu într-o societate traumatizată de tranziția post-comunistă lungă, în anii '90, și cu o solidă moștenire de cinism și neîncredere în instituții și principii datând din anii '80, decada ceaușismului sultanist balcanic, ridicol și corupt. Reconstrucția după atâtea decenii de istorie disfuncțională nu e încheiată, deci nu trebuie mult pentru a deraia procesul, convingând o majoritate la urne că alte lucruri sunt prioritare în viață, nu principiile abstracte ale liberalismului democratic – de exemplu justiția, regulile de joc transparente sau libera competiție.

Marele paradox este că, într-un experiment istoric aproape fără precedent, aceste principii au servit bine și au ameliorat viața oamenilor din Europa de est, în special în țări ca România, în spațiul a doar o generație. Rar se întâmplă așa ceva, atât de vizibil și incontestabil. Sprijiniți pe *soft power* a Uniunii Europene, de care ne-am apropiat treptat, o ducem azi mai bine decât în 1990 pe toți indicatorii, de la calitatea serviciilor publice la speranța de viață. Economia e superioară oricărei perioade anterioare, chiar dacă am lua de bune cifrele statistice ale anilor '80, pline de umflări propagandistice. Cum observa un comentator, "pentru un sat din Buzău Barcelona e mai relevantă decât reședința unui județ învecinat"¹³. Românii s-au globalizat prin europenizare, undeva în jur de trei milioane de suflete, nu doar fizic, prin emigrare, dar și afectiv și identitar.

Industria, privită ca o vale a plângerii post-comuniste, produce și exportă mai mult azi decât pe vremea lui Ceaușescu, fără vreo mobilizare națională care să secătuiască restul sectoarelor, cu de

¹³ <http://sociologica.blogspot.ro/2017/01/socul-psd.html>

două ori mai puțini angajați, care lucrează doar cinci zile pe săptămână (nu șase sau, uneori, șapte, ca în trecut). România se află peste media UE la ponderea industriei în PIB, ceea ce e o veste amestecată: bună, deoarece spaima de "dezindustrializare" care consumă pe analiștii locali și chiar occidentali pare nefondată, cel puțin pe moment; rea, pentru că așa ceva e posibil să se producă în viitor, cu toate consecințele politice pe care le știm din Vest și prezentate mai sus. În anii '90 am avut o ajustare structurală a industriei comuniste, demodate și ineficiente, la piața contemporană, iar costurile sociale n-au fost mici; o reală dezindustrializare în viitor poate produce un șoc politic major dacă vine pe nepregătite.

Dar ca să revenim de la speculații la realități, convergența cu Occidentul este o asemenea realitate (*vezi figura*), atât pentru România cât și pentru alte state foste comuniste. A fost cu atât mai rapidă cu cât transformarea a fost mai decis aplicată și a încetinit atunci când s-a intrat în perioade de populism: vezi trendul recent al Ungariei, față de care România a recuperat jumătate din decalajul procentual care ne separa în anii '90. Reducere de decalaj este vizibilă și cu ochiul liber pentru fiecare din numeroșii români care vizitează azi Ungaria, prin comparație cu situație de acum 20 de ani. La polul celălalt, se observă ce traiectorie au avut țările foste în URSS, lipsite de ancora democrației liberale a UE în tot acest timp, experimentând indecise în zona gri dintre modele.

OSI Sofia a publicat recent un indicator al apropierii de Europa de Vest – *catch-up index* – măsurat pe patru dimensiuni: economie, democrație, calitatea vieții, calitatea guvernării¹⁴. Concluzia este optimistă: Europa de Est ajunge din urmă Vestul, cu pași siguri, deși ceva mai repede pe dimensiunea economică și ceva mai încet pe calitatea vieții. Remarcabil, România se află permanent în zona verde a indicelui pentru intervalul 2011-2015, adică s-a apropiat de media UE, alături de țări primate îndeobște drept campioni ai reformelor în regiune, precum Polonia și statele baltice.

Însă realitățile sunt una, iar politica este alta. Votanții nu se conduc după manuale de istorie, nici nu-s ușor de convinși că lucrurile merg spre bine doar cu indicatori calculați de experți. În general popoarele învață lecții din ce experimentează pe propria piele, fie această experiență bună sau proastă. Desigur că alternativele la modelul democratic liberal au eșuat în trecut, catastrofal sau pe tăcute; vor păți la fel în viitor. Numai că în Occident memoria acestor eșecuri tinde să se stingă o dată cu generațiile care le-au trăit direct, iar în Europa de est mulți par dispuși să pună în paranteză experiențele de care încă își amintesc și să mai dea alternativelor o șansă.

¹⁴ Marin Lessenski, 2016. *Don't Panic: Findings of the European Catch-Up Index 2015*. European Policies Initiative, OSI-Sofia (<http://www.thecatchupindex.eu>)

Iar lecția eșecului se internalizează greu, în timp, nu la primele semne ale sale. Când democrațiile anti-liberale dau de greu, cum e inevitabil să se întâmple, identificarea cauzelor reale și atribuirea responsabilităților devine tot un joc politic, pentru care Elita 2.0 e bine pregătită cu scenarii conspiraționiste. Conflictul și retorica demagogică escaladează, iar de vină pentru dificultăți nu sunt cei care au luat deciziile, ci tot adversarii: străinii, sabotorii, elita impură. Publicului i se servesc explicații care doar să-i diminueze disonanța cognitivă, nu neapărat să-l lămurească ce se întâmplă, suprimându-se fapte și interpretări care contrazic scenariul populist și ar viola așteptările proiectate în mintea oamenilor¹⁵. Cum spunea doar pe jumătate în glumă Mark Twain, "*it is easier to fool people than to convince them that they have been fooled*".

Broșura pe care o aveți acum în mână este o pledoarie pentru raționalitate și pentru a nu lăsa lucrurile să intre în acel cerc vicios unde remediile propuse la anti-liberalism sunt încă și mai mult anti-liberalism, într-o adâncire în iraționalitate colectivă.

¹⁵ Există lucrări recente traduse în română care detaliază asemenea procese cognitive și abaterile sistematice de la decizia rațională pe care o produc, cum ar fi D. Kahneman: *Thinking Fast and Slow*. Însă fenomenele sunt oricum cunoscute de multă vreme.

Sorin Ioniță este analist de politici publice,
consultant internațional și președinte al EFOR

Desene de **Dan Perjovski**

Broșura se găsește în format .pdf la
<http://expertforum.ro/populismul-pe-scurt>

Semilunei 7, ap. 1
Sector 2, București
www.expertforum.ro